

Karácsony Sándor és a népfőiskolai mozgalom

Ötven éve halt meg a magyar nevelés-, művelődés-, valamint eszme-történetnek az a jelentős alakja, akinek írásos okfejtéseit nem mindig volt egyszerű és fáradságmentes dolog követni, ám akinek szellemi öröksége mégis nemzedékeken át tovább él tanítványainak, varázslatos személyiségének, nem utolsósorban „szígerileg demokráikus” emberi stílusának és magatartásának köszönhetően.

Félbe maradt történelem

Bizonyos, hogy ha Karácsony Sándor németül vagy más közismertebb európai nyelven ír, ma a Felntóktatás Nemzetközi Enciklopédiájában jelentős európai szerzőként aposztrofálják. Az 1996-ban a Pergamon kiadónál megjelent kézikönyvben szerepelhetne, mégpedig *Lauson* szócikkében, amely a felntóktatás-közművelődés filozófiai-etikai irányzatait tárgyalja. Felfogása és munkássága alapján Karácsony rokoniható lenne a humanista filozófiai irányval, amely szerint humánizmusunk azon a képességen alapszik, hogy úgy kívánjuk magunkat meghatározni, mint amilyenek lenni szeretnénk. De meg kellene említeni azt az analitikus angolszász filozófiai irányzatnál is, mely szerint a filozófiai megértés kulcsa a nyelv és a jelentés analízise. S végül nem hagyhatnánk ki a szerző a felntóktatás radkális, kritikai filozófiai irányzatából sem Karácsonyt. E felfogás kulcsfogalma az *emancipáció*, s nem a létező tudás és értékek transzmisszióját tarja fontosnak, hanem a társadalmi változások

csenyi mércével nézve ma is az a vízválasztó, hogy ötven év távlatból át lehet-e törni a múlt megkövesedett tövábbélését, vagy folytatható és elmélyíthető a nemzeti észjárás térnyerésének szellemi megalapozása. Minél inkább az előbbi lehet csak program, annál inkább kell megint a defenzív magatartásra, önvédelemre és túlélésre berendezkedni. Ezt oly sikerrel gyakoroljuk évtizedek óta, de ez csak halogató hatályú késlekedés az új önépítkezés megkezdéséhez viszonyítva. Valójában egyfajta kreatív szellemi önépítkezési modellre való átállás tétjéről van szó, amely siker-modellben megújult azonosság-tudattal lehet nemcsak elviseelni a kulturális globalizáció külső nyomását, de alkotó nemzeti alternatívát lehet kínálni benne, esetleg másoknak is. Csakis ebben az értelemben fogható fel az a kritika, hogy a mai Magyarországon még mindig nincs XXI. századi karácsonyi népkultúra-fejlesztési elképzelés és program.

A magyarok helye az európai tudás-társadalomban

A népfőiskolák céljából és tevékenységéből csak néhány fejlesztési irányt szeretnék kiemelni, amelyek a „magyar észjárás” szígerterület, önvédelmi stagnálása helyett, a társas lélektani nevelés nemzeti intézményrendszerének megszilárdítását szolgálják. Az egyik az

Legalábbis a 2000–2001-ben megfogalmazott hosszú távú alapelvekben. A lelki átalakulás gyötrelmes nehézkességét még jobban megszenvedik az ún. fiatal demokráciák, mint mi is. A dolog lényege nemcsak az előbbiekkel külföldiségben lelkét föl, hogy a „jó polgár” jó munkacsoport, míg forrítva ez sosem áll fenn teljes bizonyossággal. S nemcsak a demokráikus politikai rendszerre, az emberi és civil jogokra vonatkozó politikai tudás és ismeretek elsajátításáról van szó, hanem elsősorban is a gyakorlati állampolgári készségek széleskörű elterjedéséről és működtetéséről. A köznyelvi kommunikációs készség, a dialóguskészség, az együttműködési készség, a konfliktuskezelés, a meggyezésre való készség, az önmegerősítésre való készség és a társadalmi felelősség gyakorlásának meghatározó érvényesüléséről.

Ötven évvel Karácsony Sándor halála után is ismerősen összecsengenek szavai Mórity Zsigmond népfőiskolamottóival: „Jobb polgárt, jobb hazafit nevelni, ez a népfőiskola célja.” De nemcsak azzal, hanem a közeljövő gyakorlati programjának parancsával:

„... az egyén autonóm és csak társas funkcióin keresztül nevelhető... csak a társas lélek nevelhető. (az egyén nem) Ez a társas lélek nem tévesztendő össze a tömeglélekkel. Az egyéni lélek ez, de nem önmagában véve és önmagában nézve, hanem a másik ember felé fordulvaiban.”

A népfőiskolák jövő lehetőségei

várásokhoz. A tanulás kultúrájának megalapozása – a hagyományos ipari társadalom gazdasági növekedésnek alárendelt szakképzése helyett és mellett – a szakmai önépítésre sokoldalúan alkalmazható általános műveltség kiszélesítését követeli meg. Ezen belül is különös hangsúlyt jelentenek a széles társadalmi rétegeket érintő alapkészségek fejlesztésének szükségessége. A folyamat kibontakozása a legszélesebb társadalmi csoportokat érintő, a helyi, nemzeti öntudat és közérköcs fejlesztését szolgáló képességekkel, a polgári, nemzeti és keresztény, valamint szociális értékek minél szélesebb körű térnyerésével kezdődhet. Elsőrendű szerepet játszik ebben a család, mint a legfontosabb közössé-

elősegítését. De hát Karácsony Sándor magyar szerző volt, a XX. század egyik legnagyobb magyar pedagógiai gondolkodója. Most az 1997-es köznevelési törvény és a 2001-es felnőttképzési törvény közötti kapcsolatot keresve láthatjuk, hogy Karácsony felbe maradt a történelem, mert nála még a kettő szervezetegység alkotott, a *szabadművelődés* fogalmában. Az *Új Szántás* 1947-es számban olvashatjuk: „A népművelésben más műveli a népet, a szabadművelődésben maga művelődik a nép – ahogy igénc és kedve tartja.” Megint másutt az Országos Szabadművelődési Tanács programjában ez áll: „A szabadművelődést a társadalmi szabadszervei végzik, egyesek, öszeverődött egyénhánnyak és társadalmi egyesületek. A mi szerepünk alig több rendezésnél, rendszeresnél, adminisztrációnál és az erők helyes ökonómájának érvényesítésénél.” (Új Szántás, 1948)

Folytatni kell!

Karácsony halálának mostani 50. évfordulója jó alkalom arra, hogy munkásságának részletekbe menő méltatása helyett három olyan modell-értékű útmutatást emeljünk ki gondolataiból, amelyek ma is érvényesek.

Az első ilyen: a magyar észjárás és lelkiület érvényesítése. „A nevelés egész területére vonatkoztatva problémákat, a nevelő és a növendék közös anyanyelvét kell visszahelyezni ősi jogába.”

A második a magaskultúra és a népkultúra viszonya, szerveztségének megteremtése és a népkultúra fejlesztésének fontossága. Az írta Karácsony,

Igaztalan lenne sommásan ítélni, és nem elismerni, hogy a mai magyar szellemi közélet felszínén megjelentek a változás biztató jelai. Ami ha történeti léptékekkel nézve vizsgálódunk, sajnos a népkultúra fejlesztésének modern, átfogó programja még várat magára. A választási kampányról függetlenül szerintem félreérthetetlené tenni: kará-

általanos műveltség fejlesztése. A következő évtized ün. *Iskolatársadalma* tervben – amely a lisszaboni csúcs elhatározása szentint azt az ambíciót fogalmazza meg, hogy a globalizált világ-gazdaság legversenyképesebb térségévé tegye Európát – nekünk, magyaroknak csak akkor lesz megfelelő helyünk, ha felzárkózunk ezekhez az el-

gek egyike, s a családi tanulási programok támogatása, hisz a család a tanulási kultúrájának egész életre kiható intézményeként játszik pótolhatatlan szerepet.

Az Unió felnőttképzési programjainak vázisszavai között a „foglalkoztatási képzettség” lecsérték az „aktív állampolgár”-képzés hangsúlyozására.

közvetlenül össze vannak kötve a polgárok jövő lehetőségével: a „társas lélek” szigetkebe menekülve továbbra is össze kell hogy rezzenjen és rejtőzködjön, vagy visszavonhatatlanul magára találhat, és közgondolkodásként szilárdulhat meg, hogy kivirágozzék.

Sz. Tóth János

Maga a népművelés ténye annyiban problematikus, amennyiben a mindenkori, mindenajta nevelés az: minduntalan fel kell vernie az örök kérdést önmaga megvalósulása közben is, hogy nevelünk-e hat voltaképpen, vagy pedig tanítunk. A helyzetet ebben a sajátos vonatkozásban még csak bonyolítja, hogy az iskolában, tehát gyermeknevelés közben a választás legfőbb tevékenységünk formai elemét módosítja, népművelés esetén ellenben két újabb, a lényegét is érintő kísérést szabadít fel így is, amúgy is. Ha nevelés a népművelés, könnyen válhatik belőle egyszerűen világnézetű propagandá, ha tanítás, kendőzetlen esti tanfolyam-féle, amely a végén pecsétes írást, kenyeret, akadályelhárítást ígér (...)

A népművelés nem tanítás, mert a közösségi életnek nem tudományos funkciója és nem nevelés, mert ugyancsak a közösségi életnek nem is világnézetű funkciója, hanem alapvetőbb funkció, mint akár az egyik, akár a másik lehetőség volna – kendőzetlenül és brutálisan jogi funkció. Az iskolán kívüli népművelésre azért van a demokratikus életformában műlhatatlanul szükség, mert kultúrához minden embernek egyformán joga van s minden embert be kell installálni nyilvánvaló jogainak érvényesíthetésébe. Nem elég kiterjeszteni a kultúrához való jogot minden emberre, gondoskodnunk arról is, hogy élhessen e joggal minden ember, önhibáján kívül se meg ne fosztassék, se ne gátolassák senki attól, ami jár neki pusztán azért, hogy embernek született. (...)

Tisztaiban lévén azzal a problémával, hogy jogszolgáltatásról van szó az iskolán kívüli népművelés esetében, nyomban a megvalósítás problémájára kell gondolnunk: hogyan történjék ez a jogszolgáltatás. Csupa olyan ember jön tekintetbe, akik eddig kevés iskolájuk voltak a dolog teremtésére. Vajon mi a teendőnk most, mikor végre jogaikhoz jutnak öket? A szakutadást kell-e lehet legmagasabbra emelni vagy a továbbképzésüket olyan mértékben biztosítani, hogy egy bizonyos idő múltán magasabb képzésük révén nagyobb színvonalú feladatkor ellátására is képesekké és alkalmasakká válhassanak? Röviden szólva: okszerűbb földművelésre képezése-e a népművelés a parasztot vagy népművelésen esetleg közösségi jegyzőnek, vagy körörmosnak is kiképezhesse? Az élet már eddig is kitermelte a közigazgatásban az egyetemi képzettséghöz nem körtől, inkább politikai jelentőségű vezetőállások jogi fogalmát: a jövőben az ilyenekre készítené elő talán ez a típusú népművelés?

Ha nyomban nem sikerül elfogadható választ adnunk ezekre a kérdésekre, a legképtelenebb zavarunk, tovább megyek: a teljes anarchiának segítőitünk tágas kaput támi. Azért sietek is a felelettel, hozzáfűzve az eszmévaltatásunk eddigi pozitív eredményéhez: minden embernek joga van a kultúrára, de áldott szerencsénkre, a kultúra egyéges valami. Nincs rá szükségünk, hogy darabokra törjünk, használhatatlanok a cserepei amúgy is. Az iskolán kívüli népművelésnek éppúgy a teljes egyéges kultúrát kell adni, mint mindenféle köznevelésnek. Nem is jól fejezem ki magam, ha csak ennyit mondom. A teljes egyéges kultúrában élő partnerre kell tennünk a másik felet, aki eddig önhibáján kívül ugyan, de mégsem ebben a teljes kultúrában élt.

(...) Akármilyen szokatlanul hangozzék tehát, ki kell mondanunk mégis: az igazán eredményes iskolán kívüli népművelés nem a szakképzést, nem is a továbbképzést tűzi ki célul, hanem a filozófiára nevelést. Mélián szörnyed el, aki ezt először olvassa, ha arra a filozófiára gondol, amivel életének eddigi szakaszán erre mifélek valaha is találkozhatott. Hát - ne gondoljon arra. Gondoljon inkább és hamarabb arra, ami a közmondásokból árad mint közeletű megállapítás szerint is bölcsesség. (...)

Bölcs az, aki megtalálta és betölti a maga helyét a világban és az emberek között. A bölcsesség a legmagasabbrendű, szeretném így kifejezni magam, a legáthátosabb jogi viszonyulás. Azért fenék és nem hajazat a bölcsesség, mert rajta épül a többi magasrendű és áthátos viszonyulás: a szép, az igaz, a jó és a szent. A legmagasabbrendű és legáthátosabb praktikus relációk is a bölcsességen alapulnak: a való, az illó, a kellő és az üdvös is. Az a való például, amely nem a bölcsességre épült vagy nem abból sarjad, hanem a bölcsesség negatív formájából, a tébolyból, kivétel nélkül mindig szertefoszlik, megsemmisül egy bizonyos idő elteltevel, szappanbuboréknak vagy álomnak bizonyul, tehát nem igazán praktikus.

A bölcsesség magja vagy gyökere a kultúrának és mindenkori sarjadhat belőle a legmagasabb sudarú fá. Ez a tétel fordítva is igaz. Csak az valódi kultúra, amit filozófia hat át minden részletében és köt össze egységbe szerveven. (...)

99

(Karácsony Sándor: *Mit és hogyan? Szabadnevelés, 1945*)

* A Karácsony Sándor halálának 50. évfordulóján, Földesen 2002. február 23-án rendezett tanácskozáson elhangzott hozzászólás rövidített szövege.